

*Богайчук О. С.,**старший викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Стаття присвячена лексичним трансформаціям у процесі перекладу. Предметом дослідження є класифікація лексичних трансформацій. Поставлені цілі: визначити класифікацію лексичних трансформацій, виявити суть поняття лексичних трансформацій, розглянути різні теорії поділу лексичних трансформацій на різні типи, визначити суть понять конкретизації, генералізації, антонімічного перекладу, компенсації, додавання слів, опущення слів, змістового розвитку, а також проаналізувати явище використання різних типів лексичних перетворень у перекладних текстах. У статті визначено мету використання лексичних трансформацій у перекладі, розглянуто кожну з наведених лексичних трансформацій окремо у вигляді наведення визначень та прикладів перекладу з англійської мови українською, а також доведено необхідність застосування лексичних трансформацій для збереження змістового повідомлення, адекватного перекладу та адаптації до стилістичних норм тексту перекладу, оскільки це є необхідною умовою та критерієм якісного перекладу.

На основі проведеного аналізу ми можемо стверджувати, що лексичні перетворення поділяються на:

- конкретизацію, що позначає процес, коли слово із ширшим значенням у перекладі передається словом із вузьким значенням;

- узагальнення – процес, коли слово з вузьким семантичним значенням перекладається іншим словом із ширшим значенням у мові перекладу;

- антонімічний переклад, тобто використання слова чи фрази у перекладі, що має значення, протилежне тому, що відповідає англійському слову чи фразі, які використовуються в оригіналі;

- компенсацію, коли у перекладі слова з вихідного тексту компенсуються певні поняття, але таким чином, щоби зберегти повідомлення автора та значення речення.

додавання слів – явне вираження частини неявного значення оригіналу в тексті перекладу.

Пропуск слів використовується, щоб уникнути тавтологій та зробити текст стилістично коректним для української мови.

Змістовий розвиток використовується перекладачем, коли це потрібно для відстеження значення слова на основі змісту речення та екстралінгвістичної інформації.

Ключові слова: лексичні трансформації, переклад, конкретизація, генералізація, антонімічний переклад, компенсація, додавання слів, опущення слів, змістовий розвиток.

Постановка проблеми. Оскільки під час перекладу художніх чи будь-яких інших текстів трапляються ускладнення, які унеможливають дослівний переклад, перекладачі використовують прийоми, до яких належать граматичні та лексичні трансформації, вони допомагають зробити граматично і лексично правильний переклад. Класифікація, застосування та практичне обґрунтування лексичних трансформацій є одним із ключових питань теорії та практики перекладу.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням цього питання займалися такі науковці як Я.Й. Рецкер, В.І. Карабан, В.Н. Комісаров, Р.К. Міньяр-Белоручев, а також О.В. Федоров, О.Д. Швейцер, В.С. Виноградов, Л.С. Бархударов, С.Є. Максимов та інші. Вони займалися питанням визначення лексичних та граматичних трансформацій, а також проблемою розподілу лексичних трансформацій на види. В.І. Карабан розділив лексичні трансформації на конкретизацію, генералізацію, додавання, вилучення, заміну слова однієї частини мови на слово іншої частини мови, а також перестановку слів. І вагомих внесок у вивчення цього питання вніс Я.Й. Рецкер який виділив сім різновидів лексичних трансформацій, таких як: смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація втрат у перекладі, генералізація, конкретизація, диференціація [1, с. 45]. С.Є. Максимов запропонував такі види лексичних трансформацій: генералізацію, диференціацію, конкретизацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсацію та повну перестановку сегментів тексту [2, с. 72].

Мета дослідження – розглянути розгорнуто класифікацію лексичних трансформацій, визначити сутність поняття лексичних трансформацій, розглянути різні теорії розподілу лексичних трансформацій, визначити сутність таких понять, як конкретизація, генералізація, антонімічний переклад, компенсація, додавання слів, опущення слів, змістовий розвиток, дослідити вживання різних видів лексичних трансформацій у перекладних текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація – це основа більшості прийомів перекладу. Її зміст полягає у зміні формальних або семантичних компонентів за збереження інформації, призначеної для передачі [3, с. 201]. Досягнення адекватності перекладу, всупереч відмінностям у формальних і семантичних системах двох мов, потребує від перекладача насамперед уміння здійснювати численні та якісно різноманітні міжмовні перетворення, так звані перекладацькі трансформації [4, с. 190]. Перекладацькі лексичні трансформації – це різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу [5, с. 301]. Такі прийоми застосовуються тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути використані в перекладі з причин невідповідності з погляду значення і контексту [5, с. 301].

Розглянемо детальніше визначення таких видів лексичних трансформацій, як конкретизація, генералізація, антонімічний переклад, компенсація, додавання слів, опущення слів, змістовий розвиток.

Конкретизація – це один з видів лексичних трансформацій, який часто використовується перекладачами для більш

точного і зрозумілого перекладу певних термінів чи слів. У посібнику «Термінологія і переклад» дається таке визначення конкретизації: це процес, під час якого одиниця більш широкого змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту» [6, с. 45]. В.І. Карабан дає визначення конкретизації як лексичної трансформації, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вужчої семантики [5, с. 300]. Конкретизація частіше застосовується тоді, коли перекладаються слова з дуже широким, навіть розмитим значенням, на кшталт *thing, matter, piece, affair, entity, unit, challenge, range, claim, concern, weakness, fine, good, useful, to be, to go, to get, to come* тощо [5, с. 301].

Наприклад: *But I got a decent price for his pelt* [7, с. 8]. *Проме я вторгувала гідну ціну за її хутро* [8, с. 28]. У цьому прикладі слово «get», що зазвичай перекладається як «отримувати, здобувати», переклали як «вторгувала», «Here again he made an anxious examination of the paper; turning it in all directions. He said nothing» [9, с. 57]. Він знову втупився на папір, повертаючи його то саяк, то так, проте зберігав мовчання [10, с. 8].

У процесі перекладу лексичних елементів перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не тільки звуження значення англійських слів і розширення значення [5, с. 306]. Лексичною перекладацькою трансформацією, що при цьому використовується і що протилежна за напрямом до конкретизації, є генералізація, внаслідок якої слово із вужчим значенням, що перекладається, замінюється в перекладі на слово із ширшим значенням [5, с. 306]. Генералізація значення слова – прийом перекладу, який полягає в переході від видового поняття до родового [3, с. 189].

Наприклад: *He plucks a few blackberries from the bushes around us* [7, р. 9]. *Він зірвав кілька ягід із куща ожини* [8]. У цьому прикладі ми бачимо, що перекладач застосував і конкретизацію, і генералізацію. До слова «blackberries» застосовано генералізацію і перекладено як «ягоди», а до слова «bushes» – конкретизацію і перекладено як «кущ ожини», але зміст речення залишився таким самим і зрозумілим.

Наступним прийомом, який ми хочемо розглянути, є антонімічний переклад. Як стверджував В.Н. Комісаров, антонімічний переклад в основному полягає у використанні слова або словосполучення у перекладі, що має значення, протилежне до значення відповідного англійського слова або словосполучення, вжитого в оригіналі [11, с. 357]. Антонімічний переклад, який є, по суті, крайньою точкою прийому змістового розвитку, являє собою заміну певного поняття протилежним поняттям у перекладі з відповідною перебудовою всього вислову для збереження змісту [12, с. 54]. Переважно використання протилежного поняття в перекладі тягне за собою заміну стверджувального речення заперечним і навпаки [12, с. 55]. По суті, термін «антонімічний переклад», який трапляється у перекладознавчій літературі, є неточним, оскільки слова, що перекладаються, не замінюються на антонім у мові перекладу, а лише змінюють форму на протилежну, тоді як його зміст, значення залишається без особливих змін [5, с. 291]. Тому для позначення зазначеного способу перекладу краще використовувати термін «формальна негативація», в якому підкреслюється саме зміна форми слова або словосполучення і не йдеться про антонімічність як таку, що пов'язана зі зміною змісту на протилежний [5, с. 291]. Є три види такої трансформації:

1) негативація (слово або словосполучення без формально вираженої суфіксом або часткою заперечувальної семи замінюється у перекладі на слово з префіксом не- або словосполученням із часткою не, наприклад: *to continue* – не зупинятися, *small* – невеликий, *to ignore* – не помічати) [5, с. 291];

2) позитивація (слово або словосполучення з формально вираженою заперечувальною семою замінюється у перекладі на слово або словосполучення, яке не містить формально вираженого негативного компонента, наприклад: *unabbreviated* – повний, *unabolished* – такий що залишається чинним, *unallowed* – заборонений) [5, с. 291].

3) анулювання двох наявних у реченні негативних семантичних компонентів, наприклад: *to not defuse* – залишити із запальником (бомбу), *not impossible* – можливий) [5, с. 291].

Розглянемо антонімічний переклад на прикладі речення: *Harry knew he ought to feel sorry that Mrs Figg had broken her leg, but it wasn't easy when he reminded himself it would be a whole year before he had to look at Tibbles, Snowy, Mr Paws and Tufty again* [4, с. 22]. – *Гаррі розумів, що негарно радити з приводу зламані ноги місіс Фіг, але стриматися було важко, бо він збагнув, що тепер лише через рік знову побачить знімки Мурчика, Білосніжки, Лапоньки і Марсика* [13, с. 26].

Компенсацією називається такий спосіб перекладу, за якого елементи змісту оригіналу, що були втрачені під час перекладу, передаються у тексті якимось іншим засобом, причому не обов'язково у тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі [11, с. 166]. Таким чином, компенсацією в перекладі варто вважати заміну елемента першотвору, що неможливо передати, відповідно до загального ідейно-художнього характеру першотвору і там, де це можливо відповідно до правил мови перекладу. Я. Рецкер у своїй праці розповідає про семантичну (значеннєву) та стилістичну (експресивну) компенсації. У разі семантичної компенсації відтворюється пропущений, не переданий у перекладі компонент для повноти змісту. Цей вид компенсації застосовується з метою заповнення прогалін, які викликані так званою безеквівалентною лексикою. Це насамперед позначення реалій, що є характерними для країни мови оригіналу і далекі, а іноді навіть незрозумілі, в мові перекладу та умовах іншої дійсності [11, с. 64]. Якщо ці деталі не мають принципового значення, їх опущення не буде відносно відчутною втратою для читача, але найчастіше перекладачу доводиться шукати шляхи відтворення подібних елементів у перекладі саме за допомогою компенсації [11, с. 66].

Наприклад: «*Too right, you will.*» said Uncle Vernon forcefully» [14, с. 14]. «*Отож бо й воно!* – суворо підтвердив дядько Вернон». Тут перекладач також змінив фразу англійською мовою на розмовну фразу українською, щоб цей вислів краще сприймався читачами.

Як відомо, перекладач не має права щось додавати від себе до змісту тексту, що перекладається [5, с. 308]. Всі змістові зміни, в тому числі додавання, повинні робитися за межами тексту перекладу – у примітках, у посиланнях, у коментарях, які знаходяться поза текстом, що перекладається. Зміст кожного тексту складається з експліцитної (безпосередньо вираженої) та імпліцитної (не вираженої в поверхневій структурі) частин [5, с. 308]. Під час перекладу певні фрагменти експліцитного змісту оригіналу можуть переходити в імпліцитну частину тексту перекладу, і навпаки, певні фрагменти імпліцитного смислу

можуть знаходитися в тексті перекладу на поверхні [5, с. 208]. Тому, коли йдеться про *додавання слів* як лексичну трансформацію, мають на увазі експліцитне вираження частини імпліцитного смислу оригіналу в тексті перекладу [5, с. 308]. Лексична трансформація додавання полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі змісту речення (оригіналу), що перекладається, та/або дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують у культурі мови перекладу [5, с. 309].

Наприклад: *Stability and control are the major problems in devising such machines. Забезпечення стабільності роботи та надійності управління – ось головні проблеми в конструюванні таких машин* [5, с. 309]. У цих прикладах ми бачимо, що перекладач вдало використав цю лексичну трансформацію, дотримуючись всіх норм української мови і передаючи правильно зміст цих речень. Якби він перекладав ці слова дослівно, то читач не зміг би точно зрозуміти зміст цього речення українською. «*Third time this week!*» he roared across the table [14, с. 9]. – *Уже втретє на цьому тиждні! – горлав він за столом.* Ми бачимо, що автор додав слово «уже», щоб краще передати невдоволення персонажа. «*At the age of one year old, Harry had somehow survived a curse from the greatest Dark sorcerer of all time, Lord Voldemort, whose name most witches and wizards still feared to speak*» [14, с. 12]. «*Коли Гаррі виповнився усього один рік, він якимось дивом вижив, коли його закляв наймогутніший у світі чорний чаклун – лорд Волдеморт*» [4, с. 68]. У цьому прикладі ми бачимо, що перекладач слово «somehow» передав українською мовою «якимось дивом» замість того, щоб перекласти словом «якось», щоб усе ж таки краще передати зміст цього висловлювання і правильно побудувати речення мовою перекладу.

Говорячи про трансформацію *вилучення або опущення*, також варто зробити застереження, правильне й для лексичної трансформації додавання [5, с. 311]. Перекладач від себе, тобто довільно, не може вилучати нічого зі змісту тексту, що перекладається [5, с. 311]. Вилучати можна лише ті елементи змісту, що певним чином дублюються в оригіналі за нормами мови оригіналу або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої [5, с. 311]. Трансформація опущення слів виправдана з погляду адекватності перекладу, насамперед щодо норм мови перекладу, усунення в тексті перекладу тих плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного смислу тексту [5, с. 311].

Наприклад: *The proposal was rejected and repudiated. Цю пропозицію було відкинуто* [5, с. 311]. У цих двох прикладах в англійському реченні живаються два різних слова, які перекладаються українською одним, і щоб уникнути повторення, перекладач застосував опущення.

Приєм *змістового розвитку* полягає у заміні словникового відповідника певного слова або словосполучення контекстуальним, значення якого логічно пов'язане із значення вихідної одиниці [12, с. 51]. Сюди, зокрема, відносяться різні метафоричні та метонімічні заміни, створені на основі категорії перехреснування [12, с. 51]. Змістовий розвиток є таким прийомом контекстуальної заміни, коли в перекладі використовується слово, значення якого є логічним розвитком значення слова, що перекладається [12, с. 51]. Іноді відхилення в перекладі від «букви» оригіналу необхідно для досягнення адек-

ватності перекладу, оскільки в мовах оригіналу та перекладу можуть діяти різні мовленнєві норми та існувати різні традиції мовлення [5, с. 289].

Наприклад: *Additional evidence comes from comparative studies of living animals and plants. Додаткові докази можна отримати через порівняльні дослідження існуючих тварин і рослин* [5, с. 289], «*And then, exactly a year ago, Hogwarts had written to Harry, and the whole story had come out*» [14, с. 12]. «*А рівно рік тому Гаррі отримав листа з Гогвортсу і дізнався всю правду*».

Висновки. Отже, в цій роботі виявлено сутність поняття лексичних трансформацій. Наведено класифікацію лексичних трансформацій та визначення таких термінів, як: конкретизація, генералізація, антонімічний переклад, компенсація, додавання слів, опущення слів, змістовий розвиток. Також розглянуто різні версії класифікацій лексичних трансформацій. На основі проаналізованих даних можна стверджувати що лексичні трансформації допомагають перекладачам передати зміст певних творів чи інформацію відповідно до вимог і норм української мови, а також вони часто застосовуються, щоб передати краще колорит подій чи допомогти читачеві краще зрозуміти того чи іншого персонажа. **Перспективою** дослідження вважаємо розгорнутий аналіз стилістичних трансформацій, які тісно пов'язані із лексичними.

Література:

1. Білозерська Л., Возненко Н., Радецька С. Термінологія та переклад: навч. посіб. для студ. філол. напряму підготовки. Вінниця, 2010. 231 с.
2. Максимов С.С. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навч. посіб. Київ. 2006. 157 с.
3. Комісаров В.Н. Слово о переводе. Москва. 1973. 427 с.
4. Роулінг Дж. К. Гаррі Поттер і таємна кімната. Київ. 2002. 252 с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця. 2004. 560 с.
6. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. Москва. 1996. 208 с.
7. Коллінз С. Голодні ігри. Київ. 2010. 118 с.
8. Едгар Алан По, Повесть о приключениях Артура Гордона Пима. Москва. 2009. Т. 1. 768 с.
9. Едгар Алан По. Золотий жук: оповідання та повісті. Київ. 2002. 112 с.
10. Смоляна Т.А. Компенсація та антонімічний переклад як засоби передачі комунікативної та стилістичної рівнозначності різномовних художніх та нехудожніх текстів. Лінгвістика. 2009. № 10 С. 290–294.
11. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода. Москва. 1974. 215с.
12. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва. 2011. 408 с.
13. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland. London. 1865. 105 p.
14. Rowling J.K. Harry potter and the chamber of secrets. U.S.A.1998. 338 p.

Bohaichuk O. Lexical transformations in translation

Summary. The article has been devoted to lexical transformations in the process of translation. The subject of the research is classification of lexical transformations. The aim: to investigate the classification of lexical transformations, to iden-

tify the essence of the concept of lexical transformations, to consider different theories of the division of lexical transformations into different types, define the essence of the concept of specification, generalization, antonymous translation, compensation, addition of words, omission of words, modulation, analyze the phenomenon of using different types of lexical transformations in texts. The article presents the purpose of using lexical transformations in translation, thus considering each of the lexical transformations separately in the form of definitions and examples of translation from English into Ukrainian, as well as the need to use lexical transformations to preserve semantic message, adequate translation and adaptation to stylistic norms of translation text (target language), as this is an essential condition and criterion for the quality of translation.

Specification of the meaning that is word with a broader meaning in translation is conveying by a word with a narrower meaning.

Generalization – a word with a narrower semantic meaning is translated by another word with a broader meaning in target language.

Antonymic translation, that is mainly the use of a word or phrase in a translation that has the opposite meaning to the corresponding English word or phrase used in the original.

Compensation, when in the target language the words from the source text are compensated, but in a way to preserve the author's message and the meaning of the sentence.

Addition of words – an explicit expression of a part of the implicit meaning of the original in the translated text.

Omission of words is used to avoid tautologies and make the text stylistically correct for the Ukrainian language.

Modulation is used by the translator when it is needed to trace the meaning of a word based on the content of the sentence.

Key words: lexical transformations, translation, specification, generalization, antonymous translation, compensation, addition of words, omission of words, modulation.